

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕНЬ ЗАГРОЗ ТА РИЗИКІВ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

MODERN APPROACHES TO DETERMINING THREATS AND RISKS TO THE ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Статтю присвячено проблематиці систематизації загроз та викликів економічній безпеці. Не зважаючи на велику кількість науково-теоретичних робіт, які присвячені питанням загроз економічній безпеці держави, дане питання досі залишається не достатньо проаналізованим та висвітленим. Значною мірою це пов'язано із недоліками чинного законодавства, оскільки на державному рівні, загрози економічній безпеці розглядаються лише в межах загроз національній безпеці. Загрози не систематизовано в рамках окремих складових економічній безпеці. Крім того, є лише один документ, затверджений на державному рівні, де розглядаються складові економічній безпеці – «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічній безпеці України». Актуальність та повнота даного документа також викликає певні сумніви. Відтак, наголошено на потребі перегляду існуючих підходів та закріплення нових підходів у нормативно-правових документах на державному рівні.

У статті визначено джерела та передумови виникнення загроз. Проаналізовані основні ризики та загрози, які впливають на Україну в умовах сьогодення. Окреслено проблему класифікації загроз економічній безпеці держави та запропоновані шляхи її вирішення. Наведено авторське тлумачення поняття «загрози економічній безпеці», як сукупність певних умов та факторів, що створюють небезпеку для економічного розвитку (сталого функціонування). У відношенні до економічній безпеці держави, загроза є ризиком настання факторів які будуть впливати на економіку в цілому. Зазначено, що окремої уваги дослідників заслуговують питання протидії загрозам економічній безпеці, з огляду на їх різноманітність. Протидія деяким категоріям загроз може вимагати нових підходів. У інших випадках може мати місце діалектика теорії безпеки, коли протидія одним загрозам створює нові, або посилює вже існуючі.

Ключові слова: ризики, економічна безпека, загрози економічній безпеці, національна без-

пека, держава, правове регулювання, класифікація загроз, класифікація ризиків.

The article is devoted to the problems of systematization of threats and challenges to economic security. Despite the large number of scientific and theoretical works devoted to the issue of threats to the economic security of the state, this issue still remains insufficiently analyzed and covered. To a large extent, this is due to the shortcomings of the current legislation, since at the state level, threats to economic security are considered only within the limits of threats to national security. Threats are not systematized within separate components of economic security. In addition, there is only one document approved at the state level, which considers the components of economic security – “Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine”. The relevance and completeness of this document also raises serious doubts. Therefore, the need to revise the existing approaches and consolidate new approaches in regulatory documents at the state level was emphasized.

The article defines the sources and prerequisites for the emergence of threats. The main risks and threats that affect Ukraine in today's conditions are analyzed. The problem of classification of threats to the economic security of the state is outlined and ways of solving it are proposed. The author's interpretation of the concept of “threats to economic security” is given as a set of certain conditions and factors that create a danger for economic development (sustainable functioning). In relation to the economic security of the state, the threat is the risk of the occurrence of factors that will affect the economy as a whole. It is noted that the issues of combating threats to economic security deserve special attention of researchers, given their diversity. Countering some categories of threats may require new approaches. In other cases, there may be a dialectic of security theory, when countering one threat creates new ones, or strengthens existing ones.

Key words: risks, economic security, threats to economic security, national security, state, legal regulation, classification of threats, classification of risks.

УДК 327:5+327:8
DOI <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.38.33>

Дмитрова О.С.

к. економ. наук,
керівник напряму фінансового моніторингу АТ «УКРПОШТА»
ORCID ID: 0009-0007-4928-2191

Карпова К.В.

к. економ. наук, доцент,
завідувач кафедри управління фінансово-економічною безпекою, Інститут безпеки ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
ORCID ID: 0009-0007-7705-8808

Кривошликов С.Ф.

к. техн. наук,
доцент кафедри національної безпеки, Інститут безпеки ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
ORCID ID: 0009-0008-5494-8880

Постановка проблеми в загальному вигляді. Обґрунтування актуальності теми дослідження. У 2021 році, була затверджена «Стратегія економічній безпеці України» на період до 2025 року. Науковим забезпеченням реалізації стратегії повинні були стати науково-аналітичні та прогностичні дослідження викликів та загроз економічній безпеці України; наукові рекомендації щодо постійного моніторингу економічній стійкості, проект методики щорічної оцінки стану економічній безпеці. Тобто оновлення наявних державних документів з питань побудови системи економічній безпеці, приведення у відповідності до

найкращих світових практик оцінки рівня економічній безпеці України, перегляд існуючих підходів до визначення складових економічній безпеці, які на неї впливають, але вплив зовнішніх факторів, та подекуди і внутрішніх, не дозволили повною мірою здійснити всі завдання які були зафіксовані у документі.

Стаття розглядає основні проблеми, які виникають при дослідженні даного питання, та розкриває бачення авторів до підходу, щодо систематизації та класифікації загроз економічній безпеці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання

даної проблеми Даними питаннями на різних етапах своєї наукової діяльності, займалися такі дослідники, як: І. Бінько, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, В. Горбулін, С. Дмитров, Я. Жаліло, А. Качинський, І. Мігус, Д. Пастернак-Таранущенко, В. Предборський, Л. Шевченко, В. Шлемко, М. Єрмошенко, А. Козаченко, В. Пономарев, А. Ляшенко, В. Франчук тощо. Проте, висока динаміка суспільних процесів обумовлює оновлення поглядів на сукупність загроз економічній безпеці України в сучасному світі.

Метою дослідження є систематизація загроз економічній безпеці держави, з врахуванням реалій сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Поняття «Економічна безпека» - широке та багатогранне поняття. Так, Енциклопедія сучасної України визначає економічну безпеку, як «складну багатофакторну категорію, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб населення і держави; протистояння дестабілізаційній дії чинників, які створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [1]. Натомість, І. Сосновська, у своїй статті визначає економічну безпеку як «універсальну категорію, що відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином» [2], а В. Франчук, у своїх працях, пропонує розглядати «економічну безпеку» як «стан, при якому система може ефективно розвиватися та протидіяти негативному впливу свого зовнішнього та внутрішнього середовища» [3]. Не зважаючи на різність формування, всі наукові праці, як вітчизняних, так і іноземних вчених, погоджуються між собою у питаннях головної функції побудови системи економічної безпеки – захист від наявних та потенційних загроз та ризиків.

У даному дослідженні «Ризик» тлумачиться як «ймовірність (чи загроза) виникнення збитків або недотримання прибутків порівняно з варіантом, що прогнозується» [4]. Ризик з'являється у зв'язку з випадковою зміною умов економічної діяльності, несприятливими обставинами, тощо.

У 2003 році, було прийнято Закон України «Про основи національної безпеки України», станом, на 2024 рік, закон не дійсний, через оновлення та введення в дію Закону України про Національну безпеку України (2018 рік), але у законі версії 2003 року, було чітко сформульовано, що «загрози національній безпеці це наявні та потенційно можливі явища і чинники, що ство-

рюють небезпеку життєвоважливим національним інтересам України» [5]. Таке визначення заслуговує на використання, у тому числі, шляхом оновлення чинного законодавства.

Загроза економічній безпеці, це сукупність певних умов та факторів, що створюють небезпеку для економічного розвитку (сталого функціонування). У відношенні до економічної безпеки держави, загроза, це ризик настання факторів які будуть впливати на економіку в цілому (визначення авторів).

При цьому, необхідно звернути увагу, що при аналізі загроз економічній безпеці між науковцями існують певні розбіжності. Немає єдиного підходу до визначення, переліку загроз для системи економічної безпеки. Кожен автор розглядає її через призму власного досвіду та напряму роботи. Наприклад, І. Мігус, у своїх працях визначала основними загрозами економічній безпеці України: «високий рівень тіньової економіки, зростання інфляції і бюджетного дефіциту, зменшення валового нагромадження основного капіталу, зростання безробіття, несприятливий інвестиційний клімат, надто високий рівень державного боргу, неконтрольовані міграційні процеси, політична нестабільність тощо» [6]. Дійсно, за визначеннями Державної служби фінансового моніторингу – відмивання коштів отриманих злочинним шляхом, відноситься до загроз економічній безпеці держави, як один із найвагоміших ризиків. Варто зазначити, що підходи за оцінкою ваги впливу, при визначенні ризиків та загроз для економічної безпеки, це один із найпоширеніших підходів серед українських вчених.

Але, враховуючи мінливість оточуючого середовища, зміну економічного та політичного середовища, вплив зовнішніх факторів, таких як військова агресія, ваговий вплив загроз буде постійно видозмінюватись.

На державному рівні, загрози економічній безпеці розглядаються в контексті загроз для національній безпеки [7]. Так, забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямованого як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз. [7]. При формуванні Стратегії економічної безпеки, загрози та ризики для її функціонування були розподілені в залежності від складових економічної безпеки: фінансова безпека, виробнича безпека, зовнішньоекономічна безпека, інвестиційна безпека, інноваційна безпека та макро-економічна безпека.

Класифікація загроз за видами безпеки (складено авторами, з використанням джерел [7])

Вид безпеки	Перелік загроз, характерний для даного виду безпеки
Фінансова безпека: виклики та загрози	<ul style="list-style-type: none"> – низький рівень бюджетної дисципліни, втрата доходів бюджету; – значний обсяг дефіциту державного бюджету; – недостатній рівень фінансової інклюзії; – невіршені питання щодо активів та фінансових зобов'язань на тимчасово окупованих територіях України; – високий рівень тінізації економіки; – непослідовність правового регулювання відносин у податковій сфері; – недостатній розвиток довгострокового кредитування; – значна частка непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків; – функціонування системи ПЗ в умовах високого демографічного навантаження; – низький рівень ліквідності фондового ринку, захисту прав інвесторів поряд із недостатньою спроможністю регулятора протидіяти зловживанням на ринку; – поширення явища легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;
Виробнича безпека: виклики та загрози	<ul style="list-style-type: none"> – деіндустріалізація економіки; – втрата частини промислового потенціалу внаслідок збройної агресії; – невідповідність структури національної економіки сучасному технологічному розвитку; – незадовільний технічний стан та рівень захисту об'єктів критичної інфраструктури; – наявність частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки та надмірне проникнення імпорту на внутрішній ринок; – втрата потенціалу імпортозаміщення у високотехнологічних виробництвах; – недостатній рівень ефективної конкуренції на певних ринках; – недостатня ефективність державного регулювання та законодавча неврегульованість в певних галузях; – погіршення екологічної ситуації та зміна клімату, неефективне управління відходами; – відсутність виробництва повного циклу критично важливої для забезпечення життєдіяльності людини;
Зовнішньоекономічна безпека: стан, виклики та загрози	<ul style="list-style-type: none"> – недостатні темпи диверсифікації торговельних потоків України; – суттєвий рівень частки торгівлі з Російською Федерацією (станом на 2019); – дисфункціональна структура торговельних потоків; – високий рівень імпортозалежності економіки; – збільшення кількості протекціоністських заходів, які застосовують іноземні держави; – нерозвиненість зовнішньоторговельної інфраструктури; – існуючий стан доступу товарів та послуг на ринок ЄС;
Інвестиційно-інноваційна безпека: стан, виклики та загрози	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність сприятливих умов для залучення інвестицій та реінвестування; – відсутність механізму оцінки (скринінгу) прямих іноземних інвестицій; – недосконалість регіональної і цілеспрямованої іміджевої інвестиційної політики; – слабо розвинена інноваційна інфраструктура в цілому; – незадовільний стан об'єктів дослідницької інфраструктури; – недостатній обсяг фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності; – недостатній для забезпечення інтенсивного розвитку економіки у довгостроковому періоді; – відсутність дієвих економічних стимулів; – недостатній рівень захисту прав інтелектуальної власності; – протиправні спрямування до вітчизняних технологічних розробок та інновацій з боку іноземних суб'єктів і ризики їх несанкціонованого витоку за кордон; – низький захист прав власності; – корупція;
Макроекономічна безпека: стан, виклики та загрози	<ul style="list-style-type: none"> уповільнення розвитку світової економіки; зниження економічної активності в державі; низький рівень благополуччя населення; значні нерівномірності розподілу доходів населення в регіональному розрізі; інтенсивні процеси трудової міграції; високий рівень безробіття; високий рівень неформальної зайнятості; низькі темпи зростання продуктивності праці.

Класифікація загроз економічній безпеці держави (Складено авторами на основі узагальнення джерел [9; 10; 11])

Ознака	Класифікація
По можливості прогнозування:	<i>прогнозовані</i> – що виникають при певних обставинах, виявлені на підставі минулого досвіду; <i>непередбачені</i> – форс-мажорні обставини, технологічні досягнення й відкриття та інші, неминучі по суті [9; 10].
по джерелу походження:	<i>об'єктивні</i> – виникають без участі та волі суб'єктів системи; <i>суб'єктивні</i> – навмисні або ненавмисні дії [9; 10; 11];
по можливості запобігання:	<i>форс-мажорні</i> – відрізняються непереборністю впливу; <i>передбачувані</i> – можуть бути передбачені;
по ймовірності настання:	<i>явні, очевидні</i> - обумовлені певними законами <i>латентні</i> – неявні, тимчасово сховані, що важко виявляються.
За середовищем виникнення	залежать від складових економічної безпеки держави
по значимості або істотності збитку:	<i>несуттєві</i> <i>істотні</i> <i>значні</i> <i>катастрофічне</i>
по ступеню ймовірності:	<i>неймовірні</i> <i>малоймовірні</i> <i>імовірні</i> <i>досить імовірні</i> <i>неминучі</i>
за ознакою їх здійснення в часі:	<i>безпосередня</i> <i>близька (до 1 року)</i> <i>далека (понад 1 рік)</i>
за сферою виникнення:	<i>Вплив внутрішніх факторів</i> <i>Вплив зовнішніх факторів зовнішні</i>

Як можна побачити, у стратегії, як і в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, відсутня класифікація загроз та ризиків [8]. Натомість, увага держави сконцентрована лише на деяких сферах економічної безпеки держави, через відсутність класифікації та систематизації загроз економічній безпеці держави решта її складових не підлягає відповідній увазі.

Такий підхід на думку авторів, є помилковим. Заслужує уваги підхід Л. Акімової, яка пропонує підходити до аналізу загроз економічній безпеці, через їх класифікацію на низькою ознак:

- за середовищем виникнення;
- за інтенсивністю впливу;
- за змістом;
- за масштабами вияву;
- за характер дії;
- за можливими наслідками [9].

Із використанням такого підходу, реєстр ризиків та загроз, буде найбільш повним. Такий підхід буде мати найбільший один з найвагоміших впливів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження виявило суттєві недоліки у підходах до визначення існуючих загроз та ризиків економічній безпеці. Обґрунтовано відсутність підходів із застосуван-

ням системи класифікації на державному рівні, що своєю чергою, ускладнює роботу із побудови якісної системи економічної безпеки держави. Найпоширенішими, при визначенні ризиків та загроз для економічної безпеки у вітчизняній науці, є підходи за оцінкою ваги впливу.

Існуючі підходи повинні буди переглянуті, а висновки такого перегляду – закріпленні у нормативно-правових документах на державному рівні. Тільки такий підхід надасть змогу оперативного та якісного моніторингу викликів і загроз економічній безпеці.

Запропоновано тлумачити загрозу економічній безпеці, як сукупність певних умов та факторів, що створюють небезпеку для економічного розвитку (сталого функціонування). У відношенні до економічної безпеки держави, загроза, це ризик настання факторів які будуть впливати на економіку в цілому.

Окремої уваги дослідників заслуговують питання протидії загрозам економічній безпеці, з огляду на їх різноманітність. Протидія деяким категоріям загроз може вимагати нових підходів. У інших випадках може мати місце діалектика теорії безпеки, коли протидія одним загрозам створює нові, або посилює вже існуючі. Усе це й обумовлює потребу комплексного дослідження такої проблематики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Економічна безпека / Я. А. Жаліло, М. М. Єрмошенко, П. О. Лайко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ. *Інститут енциклопедичних досліджень НАН України*, 2009. URL : <https://esu.com.ua/article-18765>
2. Сосновська І. М. Поняття та значення економічної безпеки виробничо-господарської діяльності підприємств. *Ефективна економіка*. 2015. № 9. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_9_34
3. Франчук В. І., Корчинський І. О. Економічна безпека держави: історичні аспекти та характеристика сутності. *Ефективна економіка*. 2019. № 8. С. 1-6.
4. Коюда П. М., Коюда О. П. Економічна сутність ризиків та їх класифікація. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку фінансово – кредитної системи України*: Зб. наук. ст. Харків. *Основа*, 2001. С.257-258.
5. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003-№ 964-IV. *Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/-964-15>
6. Мігус І.П. Методичний підхід до оцінки впливу загроз на економічну безпеку емісійної діяльності акціонерного товариства. *Фінансовий простір*: між. наук.-практ. журнал. №3. 2013. URL: <http://fp.cibs.ubs.edu.ua>
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ Президента України від 11.08.2021 № 347/2021. *Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>.
8. Про затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. *Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>
9. Акімова Л.М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання*. 2016. № 10. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1247>
10. Дмитрова О. С. Класифікація загроз та ризиків економічної безпеки банку. *Ефективна економіка*. 2015. № 11.
11. Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України : аналіт. доп. / [Резнікова О. О., Войтовський К. Є. Лепіхов А. В.] ; за заг. ред. О. О. Резнікової. Київ : *НІСД*, 2020. 84 с.